

SZILÁGYI ZSÓFIA

Lassan, tűnődve

A szerző irodalomtörténész, kritikus, a Szegedi Tudományegyetem BTK Magyar Irodalmi Tanszékének egyetemi tanára.

Miért épp az irodalomtanítás kavár indulatokat mostanában — vajon az összes többi tantárgy rendben van? Vagy egyszerűen arról van szó, hogy az irodalom iskolai közvetítéséről mindenki könnyebben mondja a magáét, hiszen olvasni sokkal többet tudnak a közoktatásból kilépve is, mint kétismeretlenes egyenleteket megoldani vagy levezetni a citromsav-ciklust? Netán azért érzik a szülők (a magyartanárokkal készült interjúk alatt sorjázó kommentek legalábbis azt mutatják, így érzik), hogy a kötelező olvasmányokról el kell mondaniuk a véleményüket, mert az irodalom mint tantárgy kiszabadul az iskola falai közül: a gyerek otthon küzd a feladott regényekkel (ha küzd), otthon kell megírnia az olvasónaplót, meg a házi dolgozatot (neki, vagy a gyereket megsajnáló szülőnek). Az irodalomoktatás olyan, mint a foci vagy a gyereknevelés, mindenki ért hozzá. Persze, ha még el is intézhetnénk egy kézlegyintéssel az okoskodó hozzászólókat, azt nem lehet tagadni, hogy az irodalom tanítása sokszereplős játszma: érintettek benne a diákok, a szüleik, a magyartanárok, az irodalomtudomány képviselői, vagyis az akadémiai-egyetemi szféra, a kortárs írók, de még a könyvkiadók is. És mindenkinek más az érdeke, az eltérő elvárások pedig alig egyeztethetőek össze: könnyen összezavarodhatunk, ha el szeretnénk dönteni, vajon élményt nyújtunk-e magyarórákon, vagy ezzel a tantárgy „komolyságát” veszélyeztetjük; szeretnénk-e olvasókat, vagyis leendő kultúrafogyasztókat nevelni, hogy a könyvkiadókat tegyük boldoggá; hajlandóak vagyunk-e beengedni a kortárs irodalmat az iskolába, akár a korábbi korszakok íróinak „kárára” is. Hiszen az irodalom folyton keletkezik, most, ebben a pillanatban is újabb művek születnek.

Irodalomtanítás és élményközpontúság

Milyen további kérdéseket vet föl, ha az élmény kategóriáját hozzákapszoljuk az irodalomtanításhoz? Kiválthatjuk vele azonnal azt a generációs morgást, hogy ezeket a mai gyerekeket folyton szórakoztatni kell: kétségtelenül sokkal több ingerre van szükség a figyelem fenntartásához, messze nem pusztán a magyarórákon. Az én nemzedékemnek (és előttem sok generációnak) a földrajzórán az volt a szemléltetés csúcsa, ha a szertárból behoztak egy kicsit kifakult, töredezett térképet, vagy biológiaórán a vitrinből egy poros, színehagyott, borzongató kitömött madarat: ma az interaktív táblának köszönhetően természetfilmekből, utazó vloggerek videóiból lehet részleteket megnézni. De hiába tűnik ebből a szempontból egyformának a tantárgyak helyzete, mégis komoly eltérések vannak: bár a földrajz- és a biológiatanár is szemléltet és élményszerűsége törekszik, utána van mit számonkérnie, nem kétséges, hogy vannak olyan adatok és összefüggések, amelyeket visszakérdezhet egy dolgozatban. Ha viszont a magyartanár annyira közel viszi a

tárgyát az élményhez, hogy a szövegek szabad értelmezésének, sőt, a szövegalkotás fogásainak megtanítását is feladatának tekinti (például úgy mutat meg versformákat, hogy csináltatja őket, gyerekek fogalmazásai alapján magyarázza el, hányféleképpen lehet elmesélni egy történetet, és így tovább), akkor azt kockáztatja meg, hogy az iskolákban leginkább lenézett rajz-ének-testnevelés háromszögbe lavírozza bele az irodalmat.

Az irodalom mint készségtárgy

És hogy miért lenne baj, ha az irodalom elkezdene készségtárggyá változni? Egyfelől azért, mert azonnal feltámadna a félelem, vajon miből lehet így dolgozatot íratni? Mit kérek vissza, ha elfogadom, hogy a vers vagy novella elemzése nem olyan, mint a rejtvényfejtés? Ahogy nemrég mondtam legjobb barátnőm okos nagylányának, aki elpanaszolta, hogy *A fekete zongoráról* adott elemzése nem tetszett a magyartanárának (pedig azt az értelmezést, amit elmondott, szerintem simán „elbírja” a vers), nem tette le a helyes megoldást annak idején Ady egy széfbe. Nem az a dolgunk, hogy megpróbáljuk kitalálni, vajon merről is fúj a passzátszél, vagy hogyan is néz ki az atommag. Ha „atommag-szerűt” szeretnénk látni egy dolgozatban, az adatokhoz menekülünk, hiszen az effajta tudás sokkal könnyebben visszakereshető. (Mikor született az író, hova járt iskolába, kibe volt szerelmes, melyik volt az első kötete, és így tovább.) Csakhogy épp az effajta tudás értéktelenedett el mostanra: a generációs szakadék egyik oldalán állók még vígan elvitatkoznak olyan kérdéseken, hogy „te, melyik is halt meg korábban, Kosztolányi vagy Karinthy?”, a másik oldalról flegmán átpillantók azonnal azt mondják, „vegyétek elő a telefonotokat”. Az adatoknak a magyartanári hatalmat kétségtelenül erősítő számonkérése helyett sokkal inkább azt kellene megmutatni, mit tudunk kezdeni az egy érintéssel előhívható évszámokkal, nevekkkel, címekkel: például, miután a wikipédia segítségével rájöttünk, hogy Karinthy két évvel túlélte Kosztolányit, azonnal elkezdhetünk gyanakodni. Utóbbi mondhatta ugyan az előbbiről, hogy „ez a marha volt köztünk az egyetlen zseni”, de akkor biztosan nem, amikor meglátogatta a haldokló barátját, hiába terjesztik így egyesek. Vagy beismerhetjük a diákok előtt is, hogy az írók születési dátumának önmagában nincs különösebb jelentősége, de felhívhatjuk a figyelmüket olyan esetekre, amikor mégis. Ha azt akarjuk megérteni, mondjuk, miért okozott Márainak akkora traumát az első világháború kitörése, jó, ha tudjuk, hogy 1900-ban született: 14 évesen, épp leválva a szüleiről, egyszerre veszítette el a gyermeki ártatlanságot és a „boldog békeidőket”, a két veszteség pedig egymást erősítve határozta meg az egész életét, és tért vissza olyan sok művében.

A magyartanítás presztízsének kérdése

Ha a számonkérés problémáját ki is pipálhatjuk, hiszen megmaradnak nekünk az összefüggések, és egy verselemzést is ki lehet azért javítani, még ha nehezebben is, mint egy feleletválasztós tesztet, még mindig ott marad a magyartanítás presztízsének kérdése. Úgy tűnik, itt nincs olyan nagy baj, hiszen a rajz, az ének és a test-

Az irodalomtanítás határainak kérdése

nevelés osztályzatai nem számítanak bele a hozott pontokba (akár középiskolai, akár egyetemi felvételirol beszélünk), miközben az irodalomból és nyelvtanból kapott jegyek igen: de ez azért önmagában nem annyira megnyugtató. (A helyzetet ráadásul bonyolítja, hogy a grafikusokat, az énekművészeket, az edzőket egyetemeken képzik, miközben az íróvá válást nem kell felsőfokú végzettséggel igazolni. Hiába végeztünk el bármilyen íróakadémiát, attól még nem vagyunk írók — de ez már tényleg messzire vezető, az irodalom intézményrendszerét érintő kérdés.) Mintha kettős szorításban, a készség- és a természettudományos tárgyak között lenne a hagyományosan „magyarórának” nevezett tantárgy. És itt olyan presztízsharcról van szó, amelyet messze nem pusztán az iskolákban vívnak, de a Magyar Tudományos Akadémián is, ahol az irodalomtudomány képviselőinek azt kell bizonygatniuk, verset elemezni ugyanolyan komoly dolog, mint molekulát vagy talajszerkezetet, holott az olvasás sokkal hétköznapiabb tevékenység, mint a talajszerkezet-vizsgálat.

Az iskolai irodalomtanítás határainak kérdése azonban más szempontból is lényegi: ha arra biztatjuk a diákokat, hogy elmondják érzéseiket, személyes véleményüket, hangot adjanak akár megrendültségüknek vagy félelmeiknek az egyes művek kapcsán, akkor nagy eséllyel megtörténhet, hogy már nem (nem elsősorban) a szövegekről, hanem egyes pszichológiai problémákról fogunk beszélgetni, különösen a traumákat előszeretettel felmutató huszadik-huszonegyedik századi magyar irodalom esetében. Ha pedig azt is vállaljuk, hogy az irodalom nem feltétlenül szöveg, de kép is (illusztráció, adaptáció, képregény, hogy a legkézenfekvőbbeket soroljam), akkor önmagunk alól húzhatjuk ki a talajt, bár párbeszédet kezdeményezhetünk az elsősorban már képekkel és videókkal kommunikáló nemzedékkel. Az okostelefonjaikat vagy tabletjeiket nézők ugyanis egyáltalán nem biztos, hogy szöveget olvasnak: képeket néznek az instagramon, és a számunkra egyértelműen írott műfajokat is videóként fogadják be (gondolok itt a filmkritikákra). A bloggerek helyét a vloggerek vették át, és ma már egy érettségiző osztály olyan kisfilmet rak össze magáról a szalagavatóra, hogy csak pislognak azok a szülők, akik egy érettségi találkozóra a teljes gimnáziumi pályafutásukról 30–40 fényképet tudnak összekaparni.

Ki kell-e szolgálnunk ezeket a változásokat, megpróbálva, kicsit izzadságszagúan, lihegve eredni a fiatalok nyomába, tudva, hogy nem érjük őket utol? Mire kivitakoztuk magunkat arról, jöhet-e a *Harry Potter*, ők már régen a vámpíroknál, a zombiknál, vagy a disztópiáknál járnak. Ehelyett olyan egyensúlyt kellene megvalósítani, hogy elfogadjuk a javaslataikat közös olvasmányokra (ezt még egyetemen is meg lehet tenni, így olvastam el én, például, *Az éhezők viadala* három kötetét egy szemináriumnyi osztatlan tanárszakos kérésére), de megmutatjuk közben nekik azt, amiben meg a számítógép és az okostelefon előtti generáció van helyzeti előnyben. Ilyennek látom az adatok mögötti (vagy az adatok kapcsoló-

dásával létrejövő) összefüggések felfedezését, meg a lassú olvasás képességét is. Ahogy Arató László, a Magyar tanárok Egyesületének elnöke mondta egy interjúban, „azt kellene megtanulniuk az iskolában, hogy elidőzzenek egy olvasmányon. A lassú olvasást. A lelassulásra nincsenek kondicionálva a gyerekek, és erre óriási szükség lenne.” Igazán nem szeretném ezt elviccelni, mert valóban, az olvasásról ma már nem érdemes úgy általánosságban beszélni, nyilván másként olvassuk a *Háború és békét*, mint egy hashtaget, érdemes azért belegondolni abba, milyen következményei lehetnek a lassításnak. Heinrich Mann 1905-ben, *Ronda tanár úr* című regényében (magyarra Kosztolányi fordította) írt egy ma már elképzelhetetlen feldolgozási folyamat szomorú következményéről: „Az Orléans-i Szűz-zel húsvét óta foglalkozott az osztály, szóval éppen háromnegyed éve. Az ismétlők pedig immár második éve rágódtak rajta. Olvasták már előlről hátra- és visszafelé, jeleneteket magoltak belőle, történelmi fejtegetéseket firkáltak róla, poétikai és grammatikai szabályokat állapítottak meg; verseit prózába ültették át és a prózát megint vissza versbe. Mindazok, akik az első olvasásnál valami zománcos csillogást éreztek ki ezekből a versekből, már régen eltompultak varázsa iránt. A mindennapi pengetéstől lehangozt már semmiféle dallamot nem adott. Senki sem hallotta többé a sajátos lágy leányhangot, amelyben kísérteties, zordon kardok emelkednek ütésre, amelyben nem borítja többé páncél a szívet, és amelyben kiterjesztett, roppant angyalszárnyak tündökölnek. Talán megesett volna, hogy e kamaszok közül egyet-egyet később megremegtet e pásztorlány csaknem fullasztó ártatlansága, megszereti benne a gyöngesség diadalát, megsiratja az istentől elhagyott gyermeki szűziségnak a sorsát, hogy itt a földön egy szegény, gyámoltalan és szerelmes leánnyá változott — de ezek után nem lesznek ilyen élményei. Annak a diáknak legalábbis húsz évre van szüksége, amíg Johannában mást láthat, mint egy poros és száraz aggszüzet.”

**Felejtés, újrafelfedezés,
kritikai érzék**

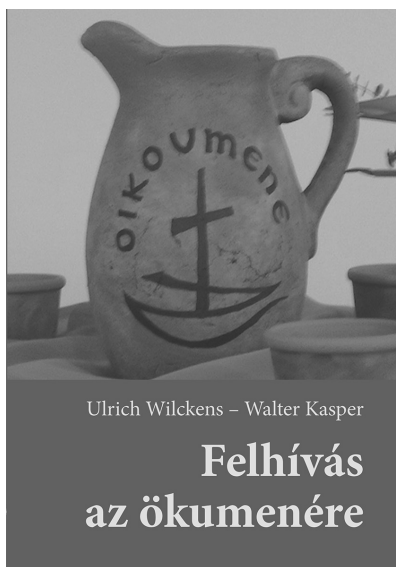
Persze, ha lassulunk, le kell mondanunk a „mindent megtanítunk” illúziójáról: de ez a „minden” úgysem több hamis ábrándnál. Kosztolányi már 1927-ben, *Hajnali párbeszéd önmagammal* című írásában ezt állapította meg: „Könyvek dagálya önti el a földgolyót. Vágtatnak a rotációs gépek. A napilapok ünnepi számai oly testések, hogy egyetlenegyre rá lehetne nyomtatni gyémántbetűkkel Goethe összes műveit. Ha délután kicsit elszundítasz a kereveten, friss könyvjegyzék ébreszt fel, mely arról tudósít, mi jelent meg azóta, míg aludtál. A folyóiratok előzékpapírjain kéthetente látod azoknak a könyveknek címeit, melyeket okvetlenül el kellene olvasnod, de címeiket sem jegyezheted meg. Ezer évig kellene élned, hogy valamelyest művelt légy.” Nemrég egy szemináriumon Márai Sándor *Bébi vagy az első szerelem* című regényét olvastuk: az 1928-as első kiadás végén két reklámot találtam. Két olyan regényét, amely nem-hogy semmilyen tananyagnak nem része, de még annak a nehezen

megfogható közös tudásnak sem, amelyet a 20. század magyar irodalmáról őrzünk. Az egyik regény ifj. Lovászy Márton *Írisz*, a másik pedig Jarnó József *Börtön* című műve volt: ezek az ismeretlenségbe hullott könyvek az egykori olvasó számára lehettek ugyanolyan érdekesek, mint a mára világsztárrá vált Márai (egyébként messze nem hibátlan) regénye. A felejtésbe zuhant művekről, az újrafelfedezésekről, az irodalomtörténeti divatokról (ilyenek is vannak, nemcsak a diákokon söpörnek végig divathullámok) azért is lenne fontos beszélni, mert mindez, így együttesen, a kritikai érzék fejlesztéséhez járulna hozzá. Ez pedig fontos lenne a kortárs írók számára is, hiszen a kritikát a most megjelenő műveken lehet a leginkább gyakorolni. Sőt, a kamaszok élettani sajátosságaira is tekintettel vagyunk, ha a kritika formába öntését tanítjuk, hiszen a bírálatra ez a korosztály különösen hajlamos, vloggereket és influencereket néz arról, miért jó egy-egy kozmetikum vagy cipómárka, az általa olvasott könyvekről megírja a véleményét a moly.hu-n. Ha nem pusztán technikai értelemben tanítjuk meg a diákjainkat olvasni, akkor a választásban segíthetünk nekik. Megtarthatjuk őket az irodalomnál akkor is, amikor már rég csak az emlékeikben élnek a magyarórák.

A VIGILIA KIADÓ AJÁNLATA

ULRICH WILCKENS – WALTER KASPER

Felhívás az ökumenére

Ulrich Wilckens – Walter Kasper

Felhívás az ökumenére

„Az Evangélium az igazi keresztény hit középpontja. Isten azt akarja, hogy az összes keresztény ismerje el Urának Jézus Krisztust, az ő egyszülött Fiát, akit értünk keresztre feszítettek, és aki feltámadott. Akarja, hogy mindannyian az egyetlen Isten Lelkének, a Szentléleknek erejéből éljünk. Közösséget alkotott, az egyetlen egyházat, amelynek azért kell katolikusnak lennie, mert evangélikus, azaz evangéliumi. (...) Felhívásunk az ökumenére erre akar ráébreszteni.”

A reformáció jubileumi évében Walter Kasper bíboros és Ulrich Wilckens ny. lutheránus püspök ezekkel a szavakkal hív meg mindnyájunkat a belső megújulásra. „Négykezes” könyvük katolikus és evangélikus megvilágításban sorra veszi a legfontosabb témákat, amelyek az ökumenikus párbeszéd során fölvetődnek.

Ára: 2.400 Ft